

Dr hab. Irena Rolska, prof. KUL

Katedra Historii Sztuki Średniowiecznej i Nowożytnej

Instytut Nauk o Sztuce

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Pauliny Piotrowskiej - Górkowskiej pt. „Nowożytne srebrne aplikacje z toruńskiego ośrodka złotniczego”, napisanej pod kierunkiem dr hab. Ryszarda Mączyńskiego, prof. UMK, w Katedrze Historii Sztuki i Kultury UMK, na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Rzemiosło artystyczne, które cieszy się powszechnym zainteresowaniem, nie zawsze jest cenione jako jedna z dziedzin wchodzących w skład historii sztuki. Złotnictwo sakralne i świeckie jest częścią rzemiosła artystycznego i wpisuje się w szeroko pojmowane dziedzictwo kulturowe, w dzieje sztuki i związanej z nią sfery zwłaszcza religijnej i obyczajowej. Już na wstępie należy podkreślić, że temat rozprawy doktorskiej podjęty przez p. mgr Paulinę Piotrowską – Górkowską obejmuje rzemiosło artystyczne.

Rozprawa p. Pauliny Piotrowskiej - Górkowskiej pt. „Nowożytne srebrne aplikacje z toruńskiego ośrodka złotniczego” składa się z dwóch obszernych tomów o objętości 585 stron. Pierwszy tekstowy, zawiera wstęp oraz cztery części pracy. Pierwsza poświęcona jest „Srebrnym aplikacjom obrazów i rzeźb w dawnej Rzeczypospolitej”, druga „Toruńskiemu ośrodkowi złotniczemu”. Trzecia, najobszerniejsza część rozprawy dotyczy „Srebrnych aplikacji złotników toruńskich” i jest rozbudowana o podrozdziały: „Malarskie przedstawienia maryjne i chrystologiczne”, „Wizerunki Matki Bożej z Dzieciątkiem” oraz „Wątek maryjny”, a w nim „Wizerunki prezentacyjne” i „Sceny narracyjne”. W trzeciej części pracy znalazł się temat „Wątku chrystologicznego”, „Malarskie przedstawienia świętych”, a na końcu „Aplikacje rzeźb”. W części czwartej Autorka przedstawia „Kluczowe problemy badawcze”. W dalszej części pierwszego tomu rozprawy mamy podsumowanie, katalog dzieł złotniczych zachowanych i niezachowanych oraz bibliografię, ilustracje, mapy oraz spis ilustracji i map. W drugim tomie rozprawy znalazły się ilustracje i mapy z zaznaczonymi miejscowościami, gdzie znajdują się srebrne aplikacje wykonane w ośrodku toruńskim oraz spis ilustracji.

W pierwszym tomie we wstępie Autorka zarysowała dzieje Torunia i cechu złotników toruńskich oraz przedstawiła stan badań nad literaturą na temat srebrnych aplikacji na obrazy i rzeźby wykonane w I Rzeczypospolitej, w tym w Toruniu.

Celem badań, jak podkreśla Autorka rozprawy, jest „analiza srebrnych aplikacji i stworzenie opracowania poświęconego siedemnasto i osiemnastowiecznym realizacjom złotników toruńskich”(s.13), i na tej samej stronie Autorka pisze o temacie rozprawy doktorskiej, że „Jest ona poświęcona srebrnym aplikacjom na obrazy i rzeźby, wykonanym w XVII i XVIII wieku”. Nasuwa się tutaj pytanie, jaki okres dziejowy obejmuje według Autorki nowożytność w polskiej sztuce?

Autorka podaje w swojej pracy, że w swoich badaniach posługiwała się analizami: formalną i stylistyczną oraz porównawczą, co umożliwiło „zastosowanie klasyfikacji rozwoju form i funkcjonowania w określonych warsztatach złotniczych” (s.15). Autorka określa aplikacje jako „półprodukty, wtórny element dekoracyjny, który może zaistnieć w określonych warunkach i dopiero w realizacji z malowidłem czy rzeźbą”. To umożliwiło Autorce, jak podkreśla, nowatorskie rozwiązanie tematu, odejście od „utartych schematów badania dzieła sztuki złotniczej”, czyli badania przedmiotów bez uwzględnienia ich ogólnej historii fundacji.

W drugiej części rozprawy p. Paulina Piotrowska- Górkowska zajęła się genezą srebrnych aplikacji obrazów i rzeźb w I Rzeczypospolitej przytaczając wypowiedzi badaczy tematu opublikowane od lat 60. do początku lat 90. Dotyczyło to dyskusji na temat pochodzenia srebrnych aplikacji, bądź kultury bizantyjskiej, bądź z kręgu kultury zachodniej. Rozważania na temat m.in. srebrnych aplikacji przedstawione przez Tadeusza Chrzanowskiego, Mariusza Karpowicza, Ryszarda Brykowskiego, spowodowały, że Autorka zajęła się problematyką kontrreformacji i sarmatyzmu, i przyjęła opinie tych uczonych wyrażone w okresie ich prac badawczych. O nowych badaniach, chociaż prawie już dwudziestoletnich, na temat genezy srebrnych aplikacji i pojęcia sarmatyzmu, Autorka wspomina tylko jednym zdaniem, a dotyczy ono artykułu Krzysztofa Czyżewskiego i Marka Walczaka (2008). W artykule tym autorzy odchodzą od tezy polskiej specyfiki nakładania ozdób złotniczych na obrazy i rzeźby oraz pojęcia sztuki sarmackiej. Dzisiaj pojęcie sarmatyzmu odnosi się do literatury. Jeszcze jedna ważna sprawa poruszona przez Autorkę rozprawy to kontrreformacja i jej wpływ na sztukę. Pani Paulina Piotrowska- Górkowska przytacza za Władysławem Tomkiewiczem, wykorzystanie w polskiej sztuce m.in. dzieł

Joannesa Molanusa i Andrei Gilia da Fabriana. Mamy najnowsze badania prof. Piotra Krasnego na temat teorii sztuki kontrreformacyjnej zawarte w dziełach dostojników i pisarzy kościelnych oraz na temat zaleceń dotyczących sztuki, wprowadzonych przez synody.

W drugiej części, pierwszego tomu rozprawy doktorskiej Autorka zaprezentowała dzieje toruńskiego ośrodka złotniczego, zasady oznakowania wyrobów złotniczych wykonanych w cechu, formy stosowanych przez złotników punc oraz zagadnienie dotyczące nauki w cechu przyszłych złotników. Autorka zwraca uwagę na wykształcenie lokalnych cech w wyrobach złotników toruńskich, widoczne w proporcjach naczyń i w ornamentyce, pozwalających na odnalezienie rozproszonych dzieł złotniczych.

Trzecia część rozprawy obejmuje srebrne aplikacje wykonane przez złotników toruńskich. Autorka przedstawiła dwudziestu znanych z nazwiska złotników, którzy wykonali aplikacje na obrazy i rzeźby. Doktorantka wskazała na zachowane dzieła znanych złotników toruńskich. Przedstawiła też ich dzieła niezachowane, ale znane z przekazów m.in. archiwalnych. W pierwszym podrozdziale tej części pracy p. Paulina Piotrowska-Górzowska omówiła rozwój kultu maryjnego w oparciu o wybrane dokumenty Kościoła katolickiego i rozwój malarstwa z przedstawieniami Matki Boskiej. W kolejnym podpunkcie Autorka rozprawy dokonała opisu srebrnych aplikacji na obrazy Matki Boskiej z Dzieciątkiem wykonane przez znanych toruńskich złotników w XVII i XVIII wieku. Na podstawie analogii aplikacji znanych twórców, Autorka powiązała dotąd nieautoryzowane aplikacje z warsztatami toruńskimi m.in. dotyczy to aplikacji obrazu Matki Boskiej z Dzieciątkiem w kościele w Ostromecku.

Do dnia dzisiejszego najwięcej srebrnych aplikacji zachowało się na obrazach Matki Boskiej z Dzieciątkiem i dotyczy to całego kraju, a związane to było z rozwijającym się kultem maryjnym. Autorka wyróżniła maryjne wizerunki nazwane prezentacyjnymi i sceny narracyjne, którym poświęciła opisy i wskazała ich wykonawców (m.in. ustaliła autorstwo Samuela Meidinga dla aplikacji obrazu „Zwiastowania” w muzeum Diecezjalnym w Toruniu).

Kolejny, opracowany przez Autorkę temat, to „wątek chrystologiczny”, do którego należą wyobrażenia Chrystusa: Salvator Mundi, Ecce Homo, Baranek Apokaliptyczny. Aplikacje do tych przedstawień wykonywali złotnicy toruńscy: Jacob Weintraub, Johann von Hausen II. Podobnie jak w przypadku obrazów maryjnych, Autorka wyróżnia chrystologiczne obrazy narracyjne, do których należy „Przemienienie Pańskie”. Trudno się jednak zgodzić, że

do obrazów chrystologicznych należy przedstawienie Trójcy Świętej, jej przedstawienia zaliczone są do tematyki trynitarniej.

W następnej części pracy p. Paulina Piotrowska-Górzowska omawia malarstwo ukazujące świętych, odnosząc się do kontrreformacyjnego kultu świętych i relikwii. Święte relikwie wystawione były do kultu nie tylko w bocznych ołtarzach, ale również w głównym i w relikwiarzach, nigdy w monstrancjach! (s. 95). W monstrancji umieszczana jest konsekrowana hostia – uobecnienie Jezusa Chrystusa.

Nie można mówić o „rodzimyach beatyfikacjach świętych”(s. 95). Osoba beatyfikowana to osoba błogosławiona, Kościół katolicki zezwala na jej kult, natomiast kolejnym krokiem jest kanonizacja, czyli uznanie świętości osoby już błogosławionej. Wszystkie beatyfikacje i kanonizacje również „rodzimyach” błogosławionych czy świętych odbywały się w Rzymie. Natomiast w krajach skąd pochodzili błogosławieni lub święci odbywały się uroczystości pobeatyfikacyjne lub pokanonizacyjne.

Na stronie 102 Autorka pisze odnośnie obrazów świętych, że są to przedstawienia „świętych związanych z krajem, regionem, a niekiedy z wielką społecznością lokalną” i wymienia świętych czczonych w Kościele powszechnym: św. Antoniego, Rocha, Walentego, Franciszka Ksawerego, Rozalię, Barbarę, Franciszka, Wincentego Ferreriusza. Rozumiem, że Autorce chodziło o, nazwijmy to, lokalne kultury świętych powszechnych, ale musi to być wyraźnie podkreślone. Natomiast dla tych terenów lokalny jest kult Juty i Doroty z Mątówów. W opisie obrazu św. Anny Samotrzcę w kościele w Kowalewie Pomorskim określa Autorka szatę Dzieciątka Jezus, jako perizonium (s. 97). Perizonium to szata okrywająca biodra Chrystusa Ukrzyżowanego.

Niewiele w polskiej sztuce zachowało się aplikacje nakładanych na otoczone kultem rzeźby, stąd bardzo wartościowe jest przywołanie przez Autorkę tego typu dekoracji. Podobnie jak i we wcześniejszych opisach srebrnych aplikacji zakładanych na obrazy Doktorantka przytacza ich twórców oraz fundatorów aplikacji.

W części poświęconej kluczowym problemom badawczym Autorka skupia się na poszukiwaniu wzorów dekoracji kwiatowo-florystycznej znajdującej się na srebrnych aplikacjach, sięgając do wzorników znanych europejskich grafików: Wierixów, Galle, de Jode, jak i do przykładów dekoracji cennych materiałów. Dekoracje w postaci kwiatów,

owoców to nie tylko motywy dekoracyjne, mają one głębsze znaczenie, odnoszące się zwłaszcza do cnót Matki Boskiej.

Pani mgr Paulina Piotrowska-Górkowska w oparciu o przebadany materiał zabytkowy dotarła do wielu obrazów i rzeźb ozdobionych srebrnymi aplikacjami a wykonanymi w cechu złotników toruńskich. Dzięki wnikliwym badaniom Doktorantce udało się określić ich pochodzenie i twórców. Praca w przyszłości powinna być wydana drukiem, ale zalecałabym na nowo spojrzeć na zagadnienie genezy pochodzenia srebrnych aplikacji oraz odniesienie się do problemu badań nad kontrreformacją i sarmatyzmem.

Podsumowując przedstawioną do recenzji rozprawę doktorską należy wyrazić uznanie dla pracy Pani mgr Pauliny Piotrowskiej-Górkowskiej i Promotora dr hab. Ryszarda Mączyńskiego, prof. UMK.

Reasumując recenzję stwierdzam, iż dysertacja Pani mgr spełnia warunki stawiane rozprawom zgodnie z Ustawą z dnia 14 marca 2003 r. i wnoszę o dopuszczenie Pani mgr Pauliny Piotrowskiej-Górkowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego i publicznej obrony.

Lublin, 28 sierpnia 2024 r.